SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING FIRIBGALIK JINOYATINI SODIR ETISHGA MOYIL BO‘LGAN SHAXSLAR BILAN YAKKA TARTIBDAGI PROFILAKTIK CHORA-TADBIRLARNI AMALGA OSHIRISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Rustamjonov Olimjon Maxmudjon o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi 3-kurs 319-guruh kursanti

Annotatsiya

Mazkur maqolada profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil bo‘lgan shaxslar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatining mazmuni, o‘ziga xos xususiyatlari hamda mavjud muammolari tahlil qilingan. Firibgarlik jinoyatlarining oldini olishda profilaktika inspektorlarining individual yondashuvi, huquqbuzarlik sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash, ularning xulq-atvori va ijtimoiy muhitini o‘rganish, profilaktik hisobga olish hamda ular bilan muntazam profilaktik suhbatlar o‘tkazishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, profilaktika inspektorlari faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, manfaatdor davlat organlari va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikni kuchaytirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqolada firibgarlik jinoyatlarining barvaqt oldini olish, ushbu turdagi jinoyatlarni sodir etishga moyil shaxslarning huquqiy ongi va ijtimoiy mas’uliyatini oshirish orqali kriminogen vaziyatni yaxshilash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar

profilaktika inspektori, firibgarlik, jinoyatchilik profilaktikasi, yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlar, huquqbuzarlik sodir etishga moyil shaxslar, profilaktik hisob, profilaktik suhbat, individual profilaktika, huquqiy ong, ijtimoiy muhit, jinoyatlarning oldini olish, profilaktik ta’sir choralar.

Аннотация

В статье анализируются содержание, особенности и существующие проблемы деятельности инспекторов профилактики по осуществлению индивидуальных профилактических мероприятий с лицами, склонными к совершению преступлений, связанных с мошенничеством. Раскрывается значение индивидуального подхода инспекторов профилактики к выявлению лиц, склонных к совершению правонарушений, изучению их поведения и социальной среды, постановке на профилактический учет, а также проведению с ними

систематических профилактических бесед. Кроме того, разработаны предложения и рекомендации по повышению эффективности индивидуальных профилактических мероприятий, использованию современных информационных технологий в деятельности инспекторов профилактики и укреплению взаимодействия с государственными органами и общественными организациями. Особое внимание уделено вопросам раннего предупреждения преступлений, связанных с мошенничеством, повышению уровня правосознания и социальной ответственности лиц, склонных к совершению данного вида преступлений.

Ключевые слова

инспектор профилактики, мошенничество, профилактика преступности, индивидуальные профилактические мероприятия, лица, склонные к совершению правонарушений, профилактический учет, профилактическая беседа, индивидуальная профилактика, правосознание, социальная среда, предупреждение преступлений, профилактическое воздействие.

Abstract

This article analyzes the content, specific features, and existing problems of preventive inspectors' activities in conducting individual preventive measures with persons prone to committing fraud-related crimes. It highlights the importance of an individual approach by preventive inspectors in identifying persons inclined to commit offenses, studying their behavior and social environment, placing them under preventive supervision, and conducting regular preventive discussions with them. The article also develops proposals and recommendations aimed at improving the effectiveness of individual preventive measures, introducing modern information technologies into the activities of preventive inspectors, and strengthening cooperation with relevant government agencies and public organizations. Particular attention is paid to the early prevention of fraud-related crimes and to improving the criminogenic situation by increasing the legal awareness and social responsibility of persons prone to committing such offenses.

Keywords

preventive inspector, fraud, crime prevention, individual preventive measures, persons prone to committing offenses, preventive supervision, preventive interview, individual prevention, legal awareness, social environment, crime prevention, preventive measures.

Bugungi kunda jamiyatda huquq-tartibotni ta'minlash, fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda jinoyatchilikning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarning kengayishi natijasida mulkka qarshi jinoyatlarning yangi usul va shakllari yuzaga kelmoqda. Mazkur jinoyatlar orasida firibgarlik o'zining sodir etilish usullari, jabrlanuvchilar doirasining kengligi va fuqarolarga yetkazadigan moddiy hamda ma'naviy zarari bilan alohida o'rin

tutadi. Firibgarlik jinoyatining o‘ziga xos xususiyati shundaki, uni sodir etuvchi shaxs ko‘pincha jabrlanuvchining ishonchidan foydalanadi, turli yolg‘on ma’lumotlarni taqdim etadi yoki shaxsni aldash orqali uning mol-mulkini yoxud mulkiy huquqlarini egallab oladi. Shu sababli mazkur turdagi jinoyatlarning oldini olish faqat jinoyat sodir etilganidan keyingi huquqiy ta’sir choralarini qo‘llash bilan cheklanmasdan, balki jinoyat sodir etishga moyil bo‘lgan shaxslarni barvaqt aniqlash, ularning xulq-atvorini o‘rganish va ularga nisbatan individual profilaktik ta’sir choralarini amalga oshirishni talab etadi.

Huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimida profilaktika inspektorlarining faoliyati alohida ahamiyatga ega. Chunki ular aholi bilan bevosita va muntazam aloqada bo‘lib, hududdagi kriminogen vaziyatni o‘rganish, huquqbuzarlik sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash, ularni profilaktik hisobga olish hamda ular bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘lgan asosiy subyektlardan biridir. Shu jihatdan profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslar bilan olib boradigan individual profilaktik faoliyatini takomillashtirish jinoyatlarning barvaqt oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligi, avvalo, shaxsning individual xususiyatlari, uning ijtimoiy muhiti, turmush tarzi, huquqiy ongi, ilgari sodir etgan huquqbuzarliklari va jinoyat sodir etishga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan omillarni har tomonlama o‘rganishga bog‘liq. Shu sababli profilaktika inspektori tomonidan har bir shaxsga nisbatan bir xil yondashuvni qo‘llash emas, balki individual profilaktik dastur asosida maqsadli va tizimli ish olib borish zarur. Shuningdek, firibgarlik jinoyatlarining zamonaviy shakllari, xususan, internet tarmoqlari, mobil aloqa vositalari va elektron to‘lov tizimlaridan foydalanib sodir etilayotgan firibgarlik holatlarining ko‘payishi profilaktika inspektorlarining faoliyatiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Bunday sharoitda profilaktika inspektorlarining zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish, tezkor axborot almashinuvini yo‘lga qo‘yish, aholi o‘rtasida firibgarlikning zamonaviy usullari va undan himoyalanish choralariga oid tushuntirish ishlarini kuchaytirish muhim vazifalardan biridir.

Mazkur maqolada profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil bo‘lgan shaxslar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga

oshirish faoliyatining huquqiy va tashkiliy asoslari, mavjud muammolari hamda uning samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu faoliyatni takomillashtirishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga e’tibor qaratiladi.

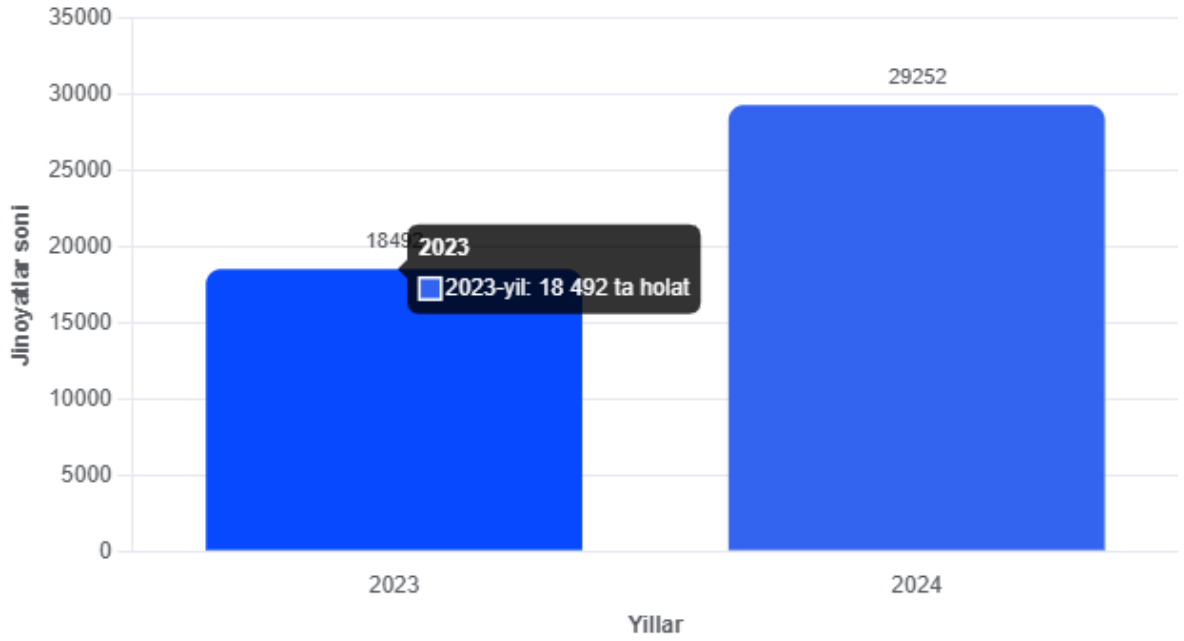
Firibgarlik jinoyatlarining oldini olish, huquqbuzarlik sodir etishga moyil shaxslar bilan individual profilaktik ishlarni tashkil etish hamda profilaktika inspektorlarining ushbu yo‘nalishdagi faoliyatini takomillashtirish masalalari huquqshunos olimlar va amaliyotchi mutaxassislarning ilmiy izlanishlarida muhim o‘rin egallaydi. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlarni shartli ravishda jinoyat-huquqiy, kriminologik hamda profilaktik faoliyatga oid ilmiy ishlarga ajratish mumkin. O‘zbekiston Respublikasining jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid normativ-huquqiy hujjatlarida jinoyatlarning sabab va shart-sharoitlarini aniqlash, ularni bartaraf etish, huquqbuzarlik sodir etishga moyil shaxslar bilan individual profilaktik ishlarni olib borishning huquqiy asoslari belgilangan. Xususan, huquqbuzarliklar profilaktikasining umumiy va yakka tartibdagi chora-tadbirlari, profilaktik hisob, profilaktik suhbat, ijtimoiy reabilitatsiya va boshqa profilaktik ta’sir choralarining mazmuni hamda ularni amalga oshirish tartibi tegishli qonunchilik hujjatlarida o‘z ifodasini topgan. Kriminologiya sohasidagi ilmiy adabiyotlarda jinoyatchilikning oldini olish masalasiga alohida e’tibor qaratilib, jinoyat sodir etuvchi shaxsning shaxsiy xususiyatlari, uning ijtimoiy muhiti, turmush sharoiti, huquqiy ongi va jinoyat sodir etishga ta’sir qiluvchi omillarni o‘rganish profilaktik faoliyatning muhim sharti sifatida ko‘rsatiladi. Ushbu yondashuv firibgarlik jinoyatlarining profilaktikasida ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, shaxsning jinoyat sodir etishga moyilligini shakllantiruvchi omillarni barvaqt aniqlash va ularga nisbatan individual profilaktik ta’sir choralarini qo‘llash imkonini beradi.

Profilaktika inspektorlarining faoliyatiga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlarda esa ularning ma’muriy hududda jamoat tartibini saqlash, huquqbuzarliklarning oldini olish, profilaktik hisobda turgan shaxslar bilan individual profilaktik ishlarni tashkil etish hamda fuqarolar bilan hamkorlik qilishdagi vakolatlari va vazifalari yoritilgan. Tadqiqotchilar profilaktika inspektorining samarali faoliyati hududdagi kriminogen vaziyatni chuqur o‘rganish, muammoli shaxslarni o‘z vaqtida aniqlash va ular bilan

manzilli profilaktik ish olib borishga bevosita bog‘liqligini ta’kidlaydilar. Firibgarlik jinoyatlariga bag‘ishlangan ilmiy ishlarda ushbu jinoyatning sodir etilish mexanizmi, usullari, jinoyatchi shaxsining xususiyatlari hamda jabrlanuvchilarning xulq-atvori bilan bog‘liq omillar tadqiq etilgan. Ayniqsa, zamonaviy sharoitda firibgarlikning internet, mobil aloqa, ijtimoiy tarmoqlar va elektron to‘lov vositalaridan foydalangan holda sodir etilishi mazkur jinoyatlarning profilaktikasiga yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Shu sababli an’anaviy profilaktik usullar bilan bir qatorda raqamli texnologiyalardan foydalanish, axborot almashinuvini takomillashtirish va fuqarolarning raqamli xavfsizlik bo‘yicha huquqiy savodxonligini oshirish masalalari ham dolzarb hisoblanadi.

Firibgarlik jinoyatlarini profilaktika qilish masalasi alohida yo‘nalishlar bo‘yicha yetarlicha o‘rganilgan bo‘lsa-da, aynan profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini kompleks takomillashtirish masalalari qo‘shimcha ilmiy tadqiqotlarni talab etadi. Jumladan, xavf guruhidagi shaxslarni aniqlash mezonlarini takomillashtirish, ular bilan individual profilaktik ishlarning samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish muhim ilmiy-amaliy vazifalardan hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, mavjud ilmiy va normativ-huquqiy manbalarni o‘rganish mazkur tadqiqotning nazariy asosini shakllantirish bilan bir qatorda, profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatlarini barvaqt oldini olishga qaratilgan faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish uchun ham muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Firibgarlik jinoyatlari sonining yillik o‘sish dinamikasi

Mazkur tadqiqotda profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil bo‘lgan shaxslar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini takomillashtirish masalalarini o‘rganishda kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini huquqbuzarliklar profilaktikasi, kriminologiya, jinoyat huquqi hamda ichki ishlar organlari profilaktik faoliyatiga oid nazariy va amaliy qarashlar tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida **tahlil va sintez usuli** orqali firibgarlik jinoyatlarining kelib chiqish sabablari, ularni sodir etishga moyil shaxslarning o‘ziga xos xususiyatlari hamda profilaktika inspektorlarining individual profilaktik faoliyati o‘rganildi. Mavjud ilmiy qarashlar va amaliy tajribalar umumlashtirilib, mazkur faoliyatni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari belgilandi. **Qiyosiy-huquqiy metod** yordamida huquqbuzarliklar profilaktikasi va firibgarlik jinoyatlarining oldini olishga oid normativ-huquqiy normalar o‘rganilib, ularning o‘zaro bog‘liqligi va amaliyotda qo‘llanilish xususiyatlari tahlil qilindi. Shuningdek, ayrim xorijiy davlatlarning firibgarlik jinoyatlarining oldini olish borasidagi tajribasi bilan qiyosiy tahlil amalga oshirildi. **Kriminologik metod** asosida firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslarning ijtimoiy-demografik, psixologik va xulq-atvor xususiyatlari, shuningdek, jinoyat sodir etishga ta’sir qiluvchi sabab va shart-sharoitlar o‘rganildi. Ushbu metod individual profilaktik ta’sir choralarini shaxsning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib belgilash imkonini beradi. Tadqiqotda **kuzatish va suhbat**

metodlaridan foydalanish orqali profilaktika inspektorlarining amaliy faoliyati, huquqbuzarlik sodir etishga moyil shaxslar bilan olib boriladigan profilaktik suhbatlarning mazmuni va samaradorligi o‘rganildi. Mazkur metodlar orqali individual profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirishda uchraydigan muammolarni aniqlashga e’tibor qaratildi. Bundan tashqari, **statistik tahlil metodi** orqali firibgarlik jinoyatlarining sodir etilish holatlari, ularning dinamikasi va profilaktik chora-tadbirlarning natijadorligi bilan bog‘liq ko‘rsatkichlarni tahlil qilish imkoniyatlari ko‘rib chiqildi. Olingan ma’lumotlarni umumlashtirish asosida firibgarlik jinoyatlarining oldini olishga ta’sir qiluvchi asosiy omillar belgilandi. Tadqiqot yakunida **induksiya, deduksiya va umumlashtirish metodlari** asosida o‘rganilgan nazariy hamda amaliy ma’lumotlar umumlashtirilib, profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosa va takliflar ishlab chiqildi. Shunday qilib, tadqiqotda qo‘llanilgan metodlarning o‘zaro uyg‘unligi mazkur muammoni nazariy va amaliy jihatdan kompleks o‘rganish, mavjud kamchiliklarni aniqlash hamda profilaktika inspektorlarining individual profilaktik faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflarni shakllantirish imkonini berdi.

Firibgarlik jinoyatlarining oldini olish va unga qarshi kurashish bugungi kunda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur turdagi jinoyatlarning o‘ziga xos xususiyati shundaki, firibgar shaxs jabrlanuvchining ishonchiga kirish, uni chalg‘itish, yolg‘on ma’lumot berish yoki turli aldov usullaridan foydalanish orqali o‘zining jinoiy maqsadiga erishadi. Shu sababli firibgarlikning oldini olishda jinoyat sodir etilgandan keyingi tergov va jazolash choralarigina emas, balki jinoyat sodir etishga moyil shaxslarni barvaqt aniqlash va ular bilan individual profilaktik ishlarni tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslar bilan ishlash faoliyati ko‘p jihatdan hududdagi kriminogen vaziyatni to‘g‘ri baholash, xavf guruhiga mansub shaxslarni o‘z vaqtida aniqlash va ularga nisbatan individual yondashuvni ta’minlashga bog‘liq. Amaliyotda barcha profilaktik hisobdagi shaxslarga bir xil mazmundagi profilaktik chora-tadbirlarni qo‘llash kutilgan natijani bermasligi

mumkin. Chunki har bir shaxsning jinoyat sodir etishga olib keluvchi sabablari, ijtimoiy muhiti, moddiy ahvoli, huquqiy ongi, psixologik holati va turmush tarzi o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Shu nuqtayi nazardan, profilaktika inspektori tomonidan shaxsni profilaktik hisobga olishning o‘zi bilan cheklanib qolmasdan, uning shaxsiy xususiyatlarini chuqur o‘rganish va individual profilaktik reja ishlab chiqish zarur. Bunday reja shaxs bilan muntazam profilaktik suhbatlar o‘tkazish, uning oila a’zolari va yaqin ijtimoiy muhitini o‘rganish, bandligini ta’minlashga ko‘maklashish, huquqiy savodxonligini oshirish hamda zarur hollarda boshqa mutasaddi tashkilotlar bilan hamkorlikda ijtimoiy yordam ko‘rsatishni qamrab olishi lozim.

Firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash

Tadqiqot davomida firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash masalasi alohida ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Bunda faqat shaxsning ilgari sodir etgan huquqbuzarliklariga emas, balki uning xulq-atvori, atrofidagi shaxslar bilan munosabati, daromad manbalari, turmush tarzi va qonunga bo‘lgan munosabatiga ham e’tibor qaratish lozim. Firibgarlik jinoyatiga moyillikni baholashda quyidagi omillarni kompleks ravishda hisobga olish maqsadga muvofiq:

– shaxsning ilgari firibgarlik yoki boshqa mulkiy huquqbuzarliklarni sodir etganligi;

– doimiy qonunbuzarlik yoki huquqqa zid xatti-harakatlarga moyilligi;

– noqonuniy daromad olishga intilishi;

– ishsizlik yoki doimiy daromad manbasining mavjud emasligi;

– qarzdorlik va og‘ir moddiy sharoit;

– ijtimoiy muhitning salbiy ta’siri;

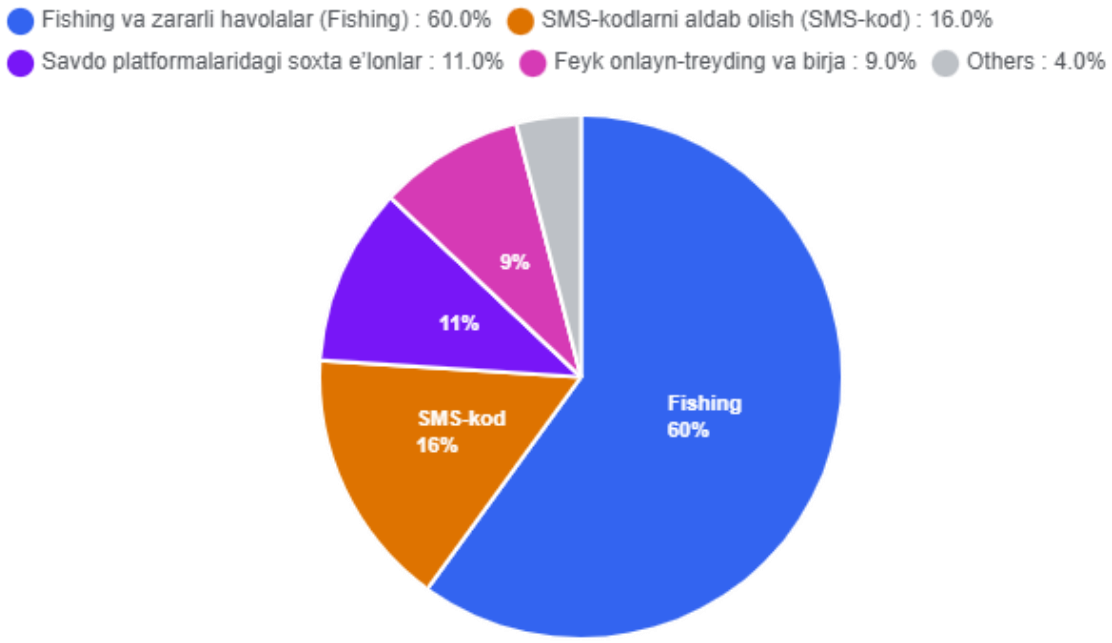
– qimor, noqonuniy faoliyat yoki boshqa salbiy odatlarga berilish;

– fuqarolarning ishonchidan foydalanishga qaratilgan xatti-harakatlar;

– internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanib noqonuniy faoliyat olib borishga urinishlar.

Biroq mazkur omillarning mavjudligi shaxsni avtomatik ravishda jinoyatchi sifatida baholash uchun asos bo‘lmasligi kerak. Ular faqat profilaktik xavfni baholashda qo‘shimcha mezon sifatida qo‘llanilishi lozim. Bu esa profilaktika faoliyatida qonuniylik, xolislik va shaxsning huquqlarini hurmat qilish tamoyillarini ta’minlashni talab etadi.

Kiberfiribgarlikning sodir etilish usullari (Ulushi, %)

Yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni takomillashtirish

Yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligi ularning muntazamligi va manzilliligiga bevosita bog‘liq. Bir martalik profilaktik suhbat yoki ogohlantirish ko‘pincha yetarli natija bermaydi. Shu sababli profilaktika inspektori tomonidan shaxs bilan uzoq muddatli va tizimli ishlash mexanizmini shakllantirish zarur. Birinchi navbatda, profilaktika inspektori shaxs bilan dastlabki suhbat davomida uning hayotiy muammolari, jinoyat sodir etishga undashi mumkin bo‘lgan sabablar va mavjud ijtimoiy muhitni aniqlashi lozim. Keyingi bosqichda aniqlangan muammolarga mos ravishda individual profilaktik chora-tadbirlar belgilanadi. Masalan, shaxsning muammosi ishsizlik bilan bog‘liq bo‘lsa, uni bandlik organlari bilan hamkorlikda ishga joylashtirishga ko‘maklashish; huquqiy bilimlarning yetarli emasligi aniqlansa, huquqiy tushuntirish ishlarini kuchaytirish; salbiy ijtimoiy muhit mavjud bo‘lsa, oila va mahalla bilan hamkorlikda tegishli choralarni ko‘rish mumkin. Shuningdek, profilaktik suhbatlarning mazmuni ham shaxsning xususiyatlariga moslashtirilishi kerak. Suhbat faqat huquqiy taqiqlarni tushuntirishdan iborat bo‘lmasdan, shaxsning muammolarini aniqlash, uning ijtimoiy moslashuviga ko‘maklashish va qonuniy hayot tarziga qaytarishga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiq.

Zamonaviy firibgarlik shakllari va profilaktika faoliyati

Firibgarlik jinoyatlarining an’anaviy shakllari bilan bir qatorda raqamli texnologiyalardan foydalanib sodir etilayotgan firibgarlik holatlari ham profilaktika faoliyatiga yangi talablarni qo‘yayotgani aniqlandi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil aloqa va elektron to‘lov vositalaridan foydalanish jinoyatchilarga jabrlanuvchilar bilan masofadan turib aloqa qilish imkonini bermoqda. Shu sababli profilaktika inspektorlari zamonaviy firibgarlik usullari to‘g‘risida yetarli bilimga ega bo‘lishi va hudud aholisiga muntazam ravishda tushuntirish ishlarini olib borishi zarur. Ayniqsa, bank kartalari ma’lumotlarini begona shaxslarga bermaslik, noma’lum havolalarga kirmaslik, shubhali elektron xabar va qo‘ng‘iroqlarga ishonmaslik, turli “tezkor daromad” va “oson boyish” takliflaridan ehtiyot bo‘lish kabi masalalar bo‘yicha profilaktik targ‘ibot ishlarini kuchaytirish muhimdir. Bunda profilaktika inspektorlarining faoliyatini faqat jinoyat sodir etishga moyil shaxslar bilan ishlash bilan cheklab qo‘ymasdan, firibgarlikdan potensial jabrlanuvchilarni ham ogohlantirishga yo‘naltirish lozim. Chunki fuqarolarning huquqiy va raqamli savodxonligini oshirish firibgarlikning oldini olishning muhim omillaridan biridir.

Idoralararo hamkorlikning ahamiyati

Profilaktika inspektorlarining yakka tartibdagi profilaktik faoliyati samaradorligini oshirishda idoralararo hamkorlik muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi. Firibgarlik jinoyatining sabab va shart-sharoitlari ko‘pincha faqat ichki ishlar organlarining vakolatlari doirasida hal etilmaydi. Shu sababli mahalla, ta’lim muassasalari, bandlik organlari, bank-moliya tashkilotlari va boshqa manfaatdor subyektlar bilan hamkorlikni rivojlantirish zarur. Masalan, shaxsning ishsizligi uning jinoyat sodir etishga moyilligini kuchaytiruvchi omil sifatida aniqlansa, profilaktika inspektori tegishli bandlik tashkilotlari bilan hamkorlikda uning qonuniy daromad manbaiga ega bo‘lishiga ko‘maklashishi mumkin. Oila muhitidagi nizolar yoki ijtimoiy muammolar aniqlangan hollarda esa mahalla va tegishli mutaxassislar bilan hamkorlik qilish maqsadga muvofiq.

Profilaktika faoliyatida axborot texnologiyalaridan foydalanish

Profilaktika inspektorlarining faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish zarurligi bilan bog‘liq. Ma’lumotlarni elektron shaklda tizimlashtirish, xavf

omillarini tahlil qilish va profilaktik tadbirlarning natijalarini muntazam monitoring qilish profilaktika ishlarining samaradorligini oshirishi mumkin. Bunda shaxsga oid ma’lumotlarning maxfiyligi va qonuniy himoyasini ta’minlash alohida talab hisoblanadi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish inson huquqlarini cheklash vositasi emas, balki profilaktika faoliyatini yanada aniq, manzilli va samarali tashkil etish vositasi bo‘lishi kerak.

Profilaktik chora-tadbirlar samaradorligini baholash

Amaliyotda profilaktik ishlarning samaradorligini faqat o‘tkazilgan suhbatlar yoki amalga oshirilgan tadbirlar soni bilan baholash yetarli emas. Muhimi, amalga oshirilgan chora-tadbirlarning shaxs xulq-atvoriga qanday ta’sir ko‘rsatganini aniqlashdir. Shu sababli profilaktika inspektorlari faoliyatining samaradorligini baholashda quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

– shaxs tomonidan takroriy huquqbuzarlik sodir etilishining oldi olinganligi;

– shaxsning ijtimoiy muhitida ijobiy o‘zgarishlarning yuzaga kelishi;

– qonuniy daromad manbai bilan ta’minlanganligi;

– profilaktik suhbat va boshqa tadbirlarda ishtirokining faolligi;

– shaxsning huquqiy bilim va huquqiy madaniyatida ijobiy o‘zgarishlar;

– jinoyat sodir etishga sabab bo‘luvchi omillarning kamayishi yoki bartaraf etilishi.

Bunday mezonlardan foydalanish profilaktik faoliyatning haqiqiy natijasini baholash va kelgusidagi chora-tadbirlarni to‘g‘ri belgilash imkonini beradi. Profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslar bilan yakka tartibdagi profilaktik faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha bir qator takliflar ishlab chiqildi.

Birinchidan, firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash va ularning profilaktik xavf darajasini baholashning aniq mezonlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, har bir shaxsning individual xususiyatlaridan kelib chiqib, qisqa, o‘rta va uzoq muddatli profilaktik tadbirlarni o‘z ichiga olgan individual profilaktik reja ishlab chiqish zarur.

Uchinchidan, profilaktika inspektorlarining firibgarlikning zamonaviy, ayniqsa raqamli shakllari bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini muntazam oshirib borish lozim.

To‘rtinchidan, profilaktika inspektorlari, mahalla va boshqa davlat hamda jamoat tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali firibgarlik jinoyatlariga olib keluvchi ijtimoiy sabablarni bartaraf etishga e’tibor qaratish kerak.

Beshinchidan, profilaktik faoliyat natijalarini baholashning miqdoriy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda sifat ko‘rsatkichlariga asoslangan tizimini joriy etish maqsadga muvofiq.

Oltinchidan, aholi o‘rtasida firibgarlikning zamonaviy usullari va ulardan himoyalanish yo‘llari to‘g‘risida muntazam targ‘ibot-tushuntirish ishlarini olib borish zarur.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, firibgarlik jinoyatining oldini olishda profilaktika inspektorlarining yakka tartibdagi profilaktik faoliyatini shaxsga yo‘naltirilgan, manzilli va tizimli tarzda tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Bunda shaxsni faqat nazorat qilish emas, balki uning jinoyat sodir etishiga sabab bo‘layotgan ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy va psixologik omillarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga ko‘maklashish asosiy maqsad bo‘lishi lozim. Shunday qilib, profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslar bilan ishlash faoliyatini takomillashtirish jinoyatchilikka qarshi kurashishning faqat huquqiy mexanizmlarini emas, balki tashkiliy, ijtimoiy, psixologik va axborot texnologiyalariga asoslangan profilaktik mexanizmlarni ham rivojlantirishni talab etadi. Ushbu yondashuv firibgarlik jinoyatlarining barvaqt oldini olish, takroriy huquqbuzarliklarning kamayishiga erishish va hududdagi kriminogen vaziyatni barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

Firibgarlik jinoyatlarining oldini olishda profilaktika inspektorlarining faoliyati muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, jinoyat sodir etishga moyil bo‘lgan shaxslarni barvaqt aniqlash, ularning xulq-atvori va ijtimoiy muhitini o‘rganish, jinoyat sodir etishiga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan omillarni aniqlash hamda ularga nisbatan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni tizimli ravishda amalga oshirish jinoyatchilikning oldini olishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida profilaktika inspektorlarining firibgarlikka moyil shaxslar bilan ishlashida faqat ma’muriy nazorat va profilaktik suhbatlar bilan cheklanib qolish yetarli emasligi aniqlandi. Shaxsning ijtimoiy, iqtisodiy, oilaviy va psixologik muammolarini kompleks o‘rganish, jinoyat sodir etishga

undayotgan sabab va shart-sharoitlarni bartaraf etish hamda shaxsni ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan choralarni amalga oshirish zarur. Firibgarlik jinoyatlarining zamonaviy shakllari, xususan, internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil aloqa va elektron to‘lov vositalaridan foydalanib sodir etilayotgan jinoyatlar profilaktika faoliyatiga yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Shu sababli profilaktika inspektorlarining raqamli texnologiyalar va zamonaviy firibgarlik usullari bo‘yicha bilimlarini oshirish, axborot almashinuvini takomillashtirish va aholining huquqiy hamda raqamli savodxonligini yuksaltirish muhim ahamiyatga ega. Yuqoridagilardan kelib chiqib, profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Firibgarlikka moyil shaxslarni aniqlashning aniq mezonlarini takomillashtirish. Shaxsni profilaktik kuzatuvga olishda faqat uning ilgari sodir etgan huquqbuzarliklarini emas, balki xulq-atvori, ijtimoiy muhiti, turmush tarzi, iqtisodiy holati va jinoyat sodir etishga ta’sir qiluvchi boshqa omillarni kompleks baholash mexanizmini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

2. Individual profilaktik rejalashtirish tizimini kuchaytirish. Har bir profilaktik hisobdagi shaxs uchun uning individual xususiyatlari va mavjud muammolaridan kelib chiqib, aniq maqsad va vazifalarni o‘z ichiga olgan individual profilaktik chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish zarur.

3. Profilaktik suhbatlarning mazmunini takomillashtirish. Suhbatlarni faqat huquqiy javobgarlikni tushuntirish bilan cheklamasdan, shaxsning muammolarini aniqlash, uning huquqiy ongini oshirish, qonuniy hayot tarziga qaytishini rag‘batlantirish va ijtimoiy moslashuviga ko‘maklashishga yo‘naltirish lozim.

4. Idoralararo hamkorlikni kuchaytirish. Profilaktika inspektorlarining mahalla, bandlik, ta’lim, ijtimoiy himoya, bank-moliya va boshqa tegishli tashkilotlar bilan hamkorligini tizimli yo‘lga qo‘yish orqali jinoyat sodir etishga sabab bo‘layotgan ijtimoiy muammolarni kompleks hal etish maqsadga muvofiq.

5. Raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish. Firibgarlikka moyil shaxslar bilan olib borilayotgan profilaktik ishlarni elektron monitoring qilish, amalga

oshirilgan chora-tadbirlar va ularning natijalarini tizimli tahlil qilish imkonini beruvchi zamonaviy axborot mexanizmlarini rivojlantirish zarur.

6. Profilaktika inspektorlarining kasbiy tayyorgarligini oshirish. Inspektorlar uchun firibgarlikning zamonaviy shakllari, internet firibgarligi, psixologik ta’sir usullari, shaxs bilan individual ishlash metodikasi va raqamli xavfsizlik masalalari bo‘yicha maxsus o‘quv mashg‘ulotlarini muntazam tashkil etish lozim.

7. Profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligini baholash mezonlarini takomillashtirish. Faoliyat samaradorligini faqat o‘tkazilgan profilaktik suhbatlar yoki tadbirlar soni bilan emas, balki shaxs xulq-atvoridagi ijobiy o‘zgarishlar, takroriy huquqbuzarliklarning oldini olish, ijtimoiy moslashuv va jinoyat sodir etishga sabab bo‘luvchi omillarning bartaraf etilishi kabi sifat ko‘rsatkichlari orqali baholash kerak.

8. Aholining firibgarlikdan himoyalanish bo‘yicha huquqiy savodxonligini oshirish. Mahallalarda, ta’lim muassasalarida va jamoat joylarida firibgarlikning zamonaviy usullari, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, bank kartalari va elektron to‘lov vositalaridan xavfsiz foydalanish bo‘yicha muntazam targ‘ibot-tushuntirish tadbirlarini tashkil etish lozim.

9. Profilaktik ishlarning uzluksizligini ta’minlash. Shaxs profilaktik hisobga olingandan keyin ma’lum muddat davomida emas, balki uning xulq-atvorida barqaror ijobiy o‘zgarish yuzaga kelguniga qadar individual profilaktik ishlarni izchil davom ettirish maqsadga muvofiq.

10. Ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kuchaytirish. Firibgarlik jinoyatining yangi shakllari, jinoyat sodir etishga moyil shaxslarning kriminologik xususiyatlari va profilaktik ta’sir choralarining samaradorligini muntazam o‘rganib borish asosida amaliyot uchun yangi metodik tavsiyalar ishlab chiqish zarur.

Xulosa qilib aytganda, profilaktika inspektorlarining firibgarlik jinoyatini sodir etishga moyil shaxslar bilan yakka tartibdagi profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish faoliyatini takomillashtirishda **“aniqlash – individual baholash – manzilli profilaktika – ijtimoiy moslashtirish – monitoring – natijadorlikni baholash”** tizimiga asoslangan yondashuvni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Mazkur yondashuv profilaktik faoliyatni yanada manzilli va samarali tashkil etish, jinoyat sodir etilishining barvaqt

oldini olish hamda takroriy huquqbuzarliklarning kamayishiga xizmat qiladi. Shuningdek, profilaktika inspektorining faoliyati faqat nazorat qiluvchi subyekt sifatida emas, balki shaxsni ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlovchi, uning muammolarini aniqlovchi va jinoyat sodir etishiga sabab bo‘luvchi omillarni bartaraf etishga ko‘maklashuvchi profilaktika subyekti sifatida rivojlantirilishi lozim. Bu esa o‘z navbatida hududlarda sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirish, fuqarolarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish va firibgarlik jinoyatlarining oldini olish samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat.

3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent: Adolat.

4. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi O‘RQ-371-son Qonuni.

5. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 16-sentabrdagi “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-407-son Qonuni.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining jinoyatchilikning oldini olish, huquqbuzarliklar profilaktikasi va ichki ishlar organlari faoliyatini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari.

Ilmiy va o‘quv adabiyotlar

7. Ziyodullaev M.Z. Kriminologiya. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi.

8. Ismoilov I., Ziyodullaev M.Z. Huquqbuzarliklar profilaktikasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi.

9. Usmonaliyev M., Karaketov Y. Kriminologiya. – Toshkent: Yangi asr avlodi.

10. Abdurasulova Q.R. Kriminologiya. – Toshkent: TDYU nashriyoti.

11. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi. Huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati: o‘quv-uslubiy materiallar. – Toshkent.

12. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi. Profilaktika inspektorlarining faoliyatini tashkil etish bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar. – Toshkent.

Elektron resurslar

13. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi – LexUZ.

14. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining rasmiy axborot resurslari.

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining rasmiy statistik ma’lumotlari.